

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.26.2021.269853>

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ МУЗЕЙНОЇ СФЕРИ В ЄВРОПІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

О. КОМОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6689-5140>

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджуються проблеми музейної сфери в Україні, аналізується зміст музейних реформ, що відбулися в країнах – членах ЄС за останні 20 років, та пропонує основні напрями реформування музейної галузі на основі кращих практик західноєвропейського музеєзнавства. Розглядаються форми і методи діяльності музейного закладу в рамках акції щодо успішного діалогу із громадськістю, результативного використання інформаційних технологій. Комунікаційні можливості музеїв пов'язані з їхньою здатністю передавати інформацію за допомогою реальних предметів безпосередньо чи опосередковано. Основною комунікативної роботи музею є його фонди, адже й експозиція, й організовані на її основі освітньо-комунікативні проекти неможливі без науково атрибутованих та ретельно збережених колекцій. Відповідно найрезультативнішим каналом музейної комунікації залишається експозиція закладу. Поряд із традиційними формами та інструментами музейної комунікації, зокрема таких, як експозиційно-виставкова, просвітницько-освітня, видавнича, проведення наукових конференцій, представлення музеїв у ЗМІ, особливого значення набувають і новітні, пов'язані із розвитком сучасних інформаційних технологій. До них належать Інтернет сайти музеїв, віртуальні музеї, віртуальні екскурсії та тури, QR-коди, 3D-технології, профілі музеїв у соціальних мережах. Саме активний розвиток останніх сприятиме ширшій комунікації закладу з широкою аудиторією відвідувачів, розширенню міжмузейних контактів, інтеграції вітчизняних музеїв у світове музейне співтовариство. Методологічною основою роботи є комплексний і системний підходи із залученням методів аналізу, синтезу, порівняльно-історичного, описового та методики «усної історії». Доведено, що сьогодні музеї виступають у ролі посередників при вирішенні складних соціальних проблем і конфліктів; проекти як ефективна форма реалізації соціальної активності музеїв сприяють адаптації музеїв і музейної галузі в цілому до сучасних умов соціально-економічного й культурного життя; підтримці та просуванню кращих зразків креативних музейних практик в Україні.

Ключові слова: музей, колекція, музеєзнавство, реформи, аналітичні центри, культурні права, культурна розмаїтість.

The article research the main problems of the Ukrainian museum sector, analyzes museum reforms in the EU-member states over the last 20 years, and suggests the major vectors of museum reform in Ukraine based on the best practices of the Western European museology. The article deals with the forms and methods of activity of the museum institution within the framework of this action on successful dialogue with the public, effective use of information technologies. Communication capabilities of museums are related to their ability to communicate information with real objects directly or indirectly. The foundation of the communicative work of the museum is its foundations since the exhibition, and the educational and communicative projects organized on its basis are impossible without scientifically attributed and carefully preserved collections. Accordingly, the most effective channel of museum communication remains the exposition of the museum. Along with traditional forms and tools of museum communication, such as exhibition and exhibition, educational and educational, publishing, holding scientific conferences, the presentation of museums in the media, the new ones, connected with the development of modern information technologies, become especially important. These include museums' websites, virtual museums, virtual tours and tours, QR codes, 3D technology, profiles of museums in social networks. It is the active development of the latter that will promote the broader communication of the museums with a broad audience of visitors, the expansion of inter-museum contacts, the integration of domestic museums into the world museum community. Methodological basis of work is a comprehensive and systematic approaches involving methods of analysis, synthesis, comparative history, descriptive methods and methods of «oral history». It was proved that at the present stage museums act as intermediaries in solving complex social problems and conflicts; projects, as an effective form of implementing social activity

of museums, contribute to the adaptation of museums and the museum industry as a whole to modern conditions of socio-economic and cultural life, support and promotion of the best examples of creative museum practices in Ukraine.

Key words: museum, collection, museology, reforms, analytical centers, cultural rights, cultural diversity.

В сучасних країнах Європи сфера культури розглядається як один із компонентів формування конкурентоспроможності країни на міжнародній арені. Культурна спадщина, поруч із мовою, територією, економічним життям і спільністю історичної долі, є складовою формування національної ідентичності. У цьому контексті особливу роль покликані відіграти музеї, які, як багатофункціональні заклади соціальної інформації, призначені для збереження культурно-історичних і природничо-наукових цінностей, накопичення та поширення знань через вивчення і демонстрацію унікальних пам'яток матеріальної культури. Основна функція музеїв – документування процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві і природі, передбачає цілеспрямоване відображення у музейній збірці за допомогою музейних предметів тих процесів і явищ, що їх музей вивчає відповідно до свого профілю і місця в музейній мережі.

Сфера культури та музеїв є важливим ресурсом для інвестицій в майбутнє суспільства. Наші національні та загальноєвропейські ідентичності базуються на загальній культурній спадщині, яка є не просто спогадом про минуле, але важливим чинником для розуміння сьогодення і планування майбутнього. Музеї зазнали кардинальних змін, оскільки отримали соціальну відповідальність перед суспільством. Вони пропонують відвідувачам різні послуги, організують соціальну та культурну діяльність, а також передають їм знання; залучають нові аудиторії, використовують нові медіа ресурси. Інноваційна діяльність музеїв розширює їх суспільний доступ, розвиває знання щодо спадщини. Музеї укріплюють культурні ідентичності, виступають медіатором у сфері міжкультурної взаємодії – всі ці завдання є надзвичайно важливими. Музеї є дуже корисними для суспільства, оскільки поширюють регіональні цінності в епоху глобалізації. Вони надають послуги і створюють нові ресурси для місцевого, регіонального та національного рівнів суспільства.

Сучасні музеї перетворюються на важливі осередки освіти і навчання, оскільки саме вони забезпечують доступ до національної культурної та природної спадщини людям різного фаху та віку. В Європі проводяться дослідження з метою визначення шляхів розвитку музейної справи, наголошується на інтерактивності як засобу розвитку музейного закладу, окреслення різних шляхів взаємодії музеїв національного, регіонального, місцевого рівнів. Створення сучасного музею потребує розробки наукової концепції, яка визначається його суспільним призначенням. Міжнародна рада музеїв (ICOM), Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Панєвропейська федерація культурної спадщини (Europa Nostra) координують зусилля країн з проблем використання музеїв, пам'яток історії та культури в туризмі в Європі та світі в цілому. Міжнародна рада музеїв (ICOM) дає наступне формулювання: «музей – це неприбуткова постійно діюча інституція, яка служить суспільству та його розвитку, і для цього збирає, зберігає, досліджує, популяризує та експонує матеріальну і нематеріальну спадщину людства, а також об'єкти довкілля, з метою вивчення, навчання та для естетичного задоволення». Кодекс музеїв ICOM стверджує, що чільне призначення музейних закладів – надавати послуги суспільству. В нашій державі Стаття 1 Закону України «Про музеї

та музейну справу» визначає музей, як «науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини»¹

Сучасні музеї є скарбницею історичної та культурної спадщини, а музейні експонати – носіями унікальної інформації про історію та культуру краю. Сьогодні очевидно, що музеї закладів вищої освіти мають не лише зберігати цінні свідчення про розвиток науки та вищої освіти, брати активну участь у процесі саморепрезентації свого навчального закладу, але й популяризувати таку історію, а також активно впливати на становлення наукової освіти не лише у вищій школі. Сучасною потребою є створення музеїв нового типу, які виконують не лише традиційну функцію, але є науковими й духовними центрами, музеїв, які пропонують нове бачення, нове осмислення актуальних проблем².

Актуальність пропонованої статті полягає в тому, що оновлення та реформування музеїв – це порядок денний для сучасного музейного простору світу та України. Нові засади і принципи дозволяють переглянути сутність музею та його завдання, а також сприятимуть перетворенню музею у багатовекторний культурний центр з широким колом перспектив. Різноманіття музейних проєктів в Україні дає можливість окреслити досягнення та проблеми музейного простору загалом, але варто розуміти, що масштабні новаційні проєкти – це прерогатива, більшою мірою, відомих, провідних музейних установ, і, таким чином, картина складається досить однобока. Окрім того, не варто забувати про основне завдання музею – збереження культурної спадщини. Отже, зважаючи на підвищення інтересу до місцевої історії, актуальним на сьогодні є питання трансформації регіональних музеїв як складової музейного простору України.

В сучасних країнах Європи сфера культури розглядається як один із компонентів формування конкурентоспроможності країни на міжнародній арені. Культурна спадщина, поруч із мовою, територією, економічним життям і спільністю історичної долі, є складовою формування національної ідентичності. У цьому контексті особливу роль покликані відіграти музеї, які, як багатofункціональні заклади соціальної інформації, призначені для збереження культурно-історичних і природничо-наукових цінностей, накопичення та поширення знань через вивчення і демонстрацію унікальних пам'яток матеріальної культури. Основна функція музеїв – документування процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві і природі, передбачає цілеспрямоване відображення у музейній збірці за допомогою музейних предметів тих процесів і явищ, що їх музей вивчає відповідно до свого профілю і місця в музейній мережі³.

Історіографія реформування музейної сфери у середовищі закладів вищої освіти залишається недостатньо вивченою. Попри очевидну актуальність вивчення історичних і теоретичних аспектів функціонування музейного фонду держави, доводиться констатувати відсутність ґрунтовних досліджень з цієї проблеми як в Україні, так і за кордоном. Наукова розробка окремих питань заявленої теми представлена лише в радянській та новітній російській історіографії, яка висвітлює окремі аспекти формування сукупного музейного фонду держави в перші роки більшовицької влади.

Метою статті є визначення напрямів реформування музейної сфери в Європі крізь призму необхідних реформ музейної сфери України.

Оскільки Україна як європейська держава прагне відповідати найкращим світовим стандартам у питаннях культури, науки та освіти, то вітчизняним музеям

слід використовувати за взірць найкращі приклади світових експозиційних об'єктів. Окрім екскурсій, потрібно широко використовувати музейні фонди на лекціях, практичних і семінарських заняттях, залучати здобувачів вищої освіти до написання рефератів, курсових та кваліфікаційних робіт на краєзнавчі теми. Також варто ширше розвивати такі форми краєзнавчої роботи, як тематичні вечори, зустрічі з краєзнавцями, науково-творчі та краєзнавчі конференції, здобувачів вищої освіти оволодівати науковою методикою краєзнавчого пошуку, оскільки в краєзнавстві – невичерпне джерело духовності та культури нашого народу.

Негативною характерною особливістю розвитку музейної справи є відсутність спеціалізованого науково-дослідного центру, який займається вивченням теорії та практики музейної справи. В розвинених європейських країнах вже достатньо довгий час існують недержавні аналітичні центри (так звані thinktanks), які готують проекти галузевих стандартів, впливають на формування державної політики, розробку стратегій та ухвалення управлінських рішень. Наприклад, експерти Інституту Брукінгса, центру Вудро Вілсона, Аспенського інституту тощо, залучаються органами влади до вироблення стратегій у сферах, де ці центри мають вагомий науковий розробки⁴.

В Україні працює кілька громадських організацій, які виконують функції недержавних аналітичних центрів у музейній сфері – громадські організації «Український центр розвитку музейної справи» (УцРМС), «Агенція культурних стратегій», «Демократія через культуру», український комітет Міжнародної ради ICOM, державний аналітичний інститут «Український центр культурних досліджень». Однак зусиль цих організацій виявляється недостатньо для розроблення національної концепції музейної реформи⁵.

Деякі резолюції науково-практичних конференцій містять заклик до співробітників музеїв закладів вищої освіти активно долучитися до роботи в Міжнародній раді музеїв ICOM. У 2011 р. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, національний технічний університет України «КПІ», Національний університет «Києво-Могилянська академія» утворили секцію університетських музеїв і колекцій (UMAC) при ICOM України. Більш широка представленість українських музеїв у міжнародних організаціях буде сприяти вдосконаленню професійних стандартів, дозволить українському університетському музею чіткіше сформулювати свою місію.

У музейно-освітньому напрямі значну роботу проводить Український державний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти та науки України, який має свої обласні підрозділи. Центр активно опікується музеями при навчальних закладах, ініціює та здійснює освітні проекти із залученням музейного сегменту, популяризує музейні колекції, видає інформаційно-довідкову літературу, путівники та каталоги шкільних музеїв України. Останнім часом відзначають зацікавленість музеями з боку громадських організацій та благодійних фондів. Низка музейних проектів здійснена за підтримки програми «Розвиток музейної справи» Міжнародного благодійного фонду «Україна 3000», за сприяння Міжнародного проекту з розвитку музеїв та музейних мереж «Матра / Музеї України» організовано тренінгові програми та навчальні семінари «Освітні програми в музеї»⁶.

Навесні 2012 р. при Міністерстві культури України було створено спеціальний консультативно-дорадчий орган – Музейну раду, яка мала перетворитися на дієвий інструмент включення професійної музейної спільноти до формування та реалізації національної музейної політики. В цей час проводилися показові консультації з

членами ради (як це було у випадку з призначенням нового директора Львівської галереї мистецтв після трагічної загибелі Бориса Возницького). У більшості ж випадків вона використовувалася Мінкультом лише як ширма, що мала продемонструвати удавану «відкритість» і «прозорість» влади, її готовність прислухатися до думки професійної спільноти. Насправді ж Музейній раді бракувало реальних механізмів впливу на керівництво Міністерства культури, а рішення ради мали лише дорадчу функцію та не зобов'язували владу їх виконувати⁷.

Одним із важливих документів, розглянутих і затверджених Музейною радою під час засідання 25 квітня 2013 р., став проект Концепції державної цільової національно-культурної програми розвитку музейної галузі до 2018 р. Текст документа був розроблений Українським центром культурних досліджень у тісній співпраці з музейними фахівцями під час регіональних «круглих столів» та семінарів, ініційованих і проведених Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентіві України протягом грудня 2011 – травня 2012 рр. У вересні–жовтні 2012 р. згідно з процедурою, визначеною чинним законодавством, Концепція програми пройшла громадське обговорення. На жаль, прийнята за основу ще в 2013 р., Концепція так і залишилася на папері.

Натомість, успішний приклад вироблення такої стратегії подає Національний інститут музеїв та публічних колекцій Польщі (Narodowy Instytut Muzeal nictwai Ochrony Zbiorów – NIMOZ). Цей урядовий інститут був створений у 2011 р., і є відповідальним за формування та імплементацію музейної політики й допомогу музеям. Місія інституту полягає у розвитку інновації в менеджменті музеїв, розробленні нової регулятивної бази й нових освітніх програм, здійсненні моніторингу поточного стану музеїв, виданні професійних журналів для музейної спільноти. У 2013 р. Інститут розпочав новий проект під назвою «Музейна статистика», метою якого стало вивчення поточного стану музейного сектору. Інститут розробив стратегію міжнародного розвитку музеїв Польщі, їх наближення до європейської музейної спільноти через поширення інформації про кращі практики, музейні інновації як у сфері збереження та захисту колекцій, так і у сфері їх інтерпретації. Стратегія також передбачала конкретні кроки задля кращої поінформованості інших країн – членів ЄС щодо музейної спадщини Польщі, її багатства та розмаїтості⁸.

Таким чином, першочергова рекомендація уряду та Міністерства культури України стосується створення спеціалізованого державного аналітичного центру, який би провів моніторинг музейної сфери відповідно до чітко розроблених критеріїв та надав пропозиції щодо оптимізації мережі, оновлення системи управління музеями, започаткування інноваційних музейних програм тощо.

В Україні актуальним є питання децентралізації музейного управління та відокремлення музеїв від держави. На думку фахівців, музеї мають бути повністю відокремленими від державної ідеології та отримати професійну незалежність. Для цього призначення директорів музеїв має відбуватися шляхом проведення відкритих конкурсів, а політикою музеїв мають опікуватися незалежні музейні ради, до складу яких мають входити публічні особи, представники бізнесу та ЗМІ, а не чиновники з місцевих управлінь культури.

Українські музеї мають визначати свою експозиційну та виставкову діяльність без втручання місцевих адміністрацій, вивчати й інтерпретувати малодосліджені історичні теми. Свого часу, у декількох країнах Східної Європи на законодавчому рівні був закріплений статус музеїв як незалежних від держави інституцій. Зокрема у 1996 р. в естонії був ухвалений Закон про музейну діяльність, який підкреслив ідеологічну незалежність музейних інституцій від держави, попри те, що колекції

музеїв належать державі. Модель музейного управління в Україні має передбачити обмеження впливу державних інституцій (уряду, місцевих адміністрацій тощо) на діяльність музеїв. Стратегія має перетворити музеї на громадські організації, що були б відкритими до співпраці з усіма членами суспільства. Музеї мають акцентувати свої зусилля на забезпеченні культурного розмаїття відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 2005 р.⁹

Діяльність університетських музеїв ніяк не регламентується ані законодавчою базою, ані Міністерством культури, ані Міністерством освіти й науки України і фактично повністю залежить від політики керівництва університету. В Законі України «Про вищу освіту» поняття «музей» і посада музейного співробітника навіть не фігурують. А в 2014 р. навіть було відмінено «Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України», яке регламентувало діяльність університетських музеїв. Часто університетські музеї залишаються незареєстрованими і їх зібрання ніяким чином не обліковуються. Із переліченого вище витікає відсутність фінансування, штату співробітників, програм культурно-просвітницької діяльності¹⁰.

Музейна політика також має враховувати думку й очікування громадськості. Створення Музейної ради при Мінкульті стало першим правильним кроком у цьому напрямі. Проте ця рада повинна мати реальні механізми впливу на рішення очільників гуманітарного блоку. Повноваження Музейної ради необхідно унормувати на рівні закону – так, як це було зроблено нашими найближчими сусідами.

У 2004 р. Естонія ухвалила поправки до Закону про музейну діяльність, запровадивши поняття «Музейної ради» при Міністерстві культури. Закон легітимізував роботу ради, зобов'язав Міністерство культури виконувати її рекомендації та передбачив широке представництво у ній різних гілок влади та громадських організацій. До складу ради увійшли не лише представники музеїв, але й депутати парламенту, представники місцевих державних адміністрацій, представники відповідних закладів освіти – університетів культури та громадських організацій. До обов'язків ради входить розроблення пропозицій щодо управління музейною галуззю, оцінка діяльності окремих музеїв та перевірка стану їх колекцій. Однак, без унесення змін до законодавства та легітимізації повноважень Музейної ради всі її дії та рішення залишатимуться без належної уваги відповідальних за розроблення та втілення національної культурної політики. Музейній спільноті та уряду необхідно ініціювати зміни до закону про музейну діяльність, легітимізувати роботу ради й чітко окреслити її склад, повноваження та засоби контролю втілення прийнятих нею рішень¹¹.

Цінним у проведенні реформ музейної сфери є досвід Норвегії, де на основі ідеї міжрегіональної співпраці та підвищення професійного рівня музейних працівників двадцять регіональних музеїв було включено до національної музейної мережі з єдиною адміністрацією. У результаті реформи ці музеї почали обслуговувати високопрофесійні групи фахівців, здатні розробити й утілити єдину для всієї мережі стратегію міжмузейного менеджменту та маркетингу.

Другим рівнем здійснення норвезької реформи було створення професійних музейних мереж, що об'єднали різнопрофільні заклади музеїв. Така форма управління стимулювала співпрацю між музеями, спільне розроблення концепцій виставок і тем досліджень. За нової адміністративної системи управління музеям стало легше розробляти спільні мережеві проекти, готувати грантові заявки, активніше контактувати між регіонами та окремими музейними закладами. За координацію роботи в межах однієї професійної музейної мережі був відповідальний один музей

із найбільшим досвідом та авторитетом серед музейної спільноти. Наприклад, Національна галерея мистецтв Норвегії була призначена відповідальною за розвиток і підтримку комунікації з усіма художніми музеями Норвегії. Задля поглиблення співпраці між музеями, архівами та бібліотеками у 2003 р. у Норвегії було створено окремий державний департамент – Норвезький департамент у справі архівів, бібліотек та музеїв, що дозволило подолати штучні бар'єри між ключовими культурними інституціями на місцевому рівні¹².

Норвезький досвід може бути взятий до уваги Міністерством культури України хоча б у сенсі пошуку механізмів, які б сприяли об'єднанню вітчизняних музеїв у професійні мережі та фінансуванню семінарів, під час яких музейні працівники могли б обмінюватися досвідом і кращими практиками. Безперечно, Міністерство культури у співпраці з місцевими управліннями культури має розпочати системну оцінку роботи музеїв на основі розроблених критеріїв ефективності та не боятися розпочинати процес консолідації, злиття або закриття музеїв, які втратили зв'язок із місцевими громадами та які не відіграють жодної ролі у їх економічному та соціальному зростанні.

Сучасні виклики та тенденції передбачають формування в музейного персоналу інституціональної відповідальності, вміння вирішувати інтегративні та комунікативні завдання, постійної готовності до змін, інноваційної активності, пошуку нетрадиційних схем під час вирішення завдань збереження, презентації та інтерпретації музейних колекцій. Спеціалісти музейної сфери констатують в Україні низький рівень підготовки та підвищення фахової кваліфікації кадрів для музейної сфери. Відзначимо, що більшість університетських музеїв України мають невеликий штат: від 3 до 8-10 осіб, за винятком Музею природи Харківського університету, в якому понад 60 співробітників. Що ж стосується невеликих університетських музеїв, то часто всю роботу в них проводять 1-2 людини. У багатьох музеях відсутні фахівці із сучасних технологій, музеї не готові працювати в конкурентних умовах і втілювати нові методи роботи. Упродовж останніх років розвитком музейного професіоналізму опікувалися переважно благодійні фонди – «Україна 3000», Міжнародний фонд «Відродження», фонд Ріната Ахметова «Розвиток України». Коли у 2011 р. було організовано міжнародну конференцію «Громадська реформа музейного менеджменту та маркетингу», директори найбільших українських музеїв згадували, що останній раз Міністерство культури збирало їх на курси підвищення кваліфікації ще до здобуття Україною незалежності.

Експозиційний простір музеїв закладів вищої освіти, як правило, являє собою одну або дві невеликі за розміром кімнати або зали-аудиторії. Оскільки основною метою діяльності університетських музеїв є освітня і наукова, у більшості приміщень музеїв відбувається навчальний процес здобувачів профільних спеціальностей, на основі музейних колекцій готуються курсові, дипломні, дисертаційні роботи, проводиться написання наукових статей і монографій. Університетський статус означених музеїв зумовлює і специфіку музейних відвідувачів – більшість з них представлена офіційними українськими та іноземними делегаціями, а також школярами.

Також в Україні гостростойть питання простворення Всеукраїнської асоціації музеїв закладів вищої освіти, яка б сприяла легітимізації та укріпленню університетського музейного співтовариства. Зокрема, у резолюціях всеукраїнських конференцій із проблем музеїв при закладах вищої освіти (2008, 2009 рр.), де це питання було порушено вперше, окреслювалось коло питань, яке має координувати національний центр: обмін позитивним досвідом в організації діяльності університетських музеїв, створення довідкових матеріалів, проведення семінарів та курсів підвищення

кваліфікації для співробітників музеїв. Інші актуальні проблеми музейної справи при закладах вищої освіти на кшталт розроблення та забезпечення практичного виконання нормативних документів, що регулюють музейну діяльність закладів вищої освіти; захист прав співробітників музеїв; організація роботи з обліку музейних цінностей, що зберігаються в музеях закладів вищої освіти України, неможливо вирішити без організаційних та координувальних зусиль з боку відповідної організації.

Підвищення професійного рівня музейних працівників неможливе без існування фахового музейного видання. Це вимагає від уряду передбачення державного фінансування професійних музейних видань. Сьогодні в Україні виходить лише два професійних періодичних видання для музейних фахівців – «Музейний простір» та «Музеї України». Журнал «Музейний простір» фінансується переважно за рахунок грантів від благодійних фондів. Однак питаннями фінансування музейного журналу мають опікуватися не благодійні фонди, а держава. Так, наприклад, в Угорщині виходять три музейні журнали, які повністю фінансуються державою – Угорські Музеї, Музейна справа, Музейне Кафе. Кожен з них орієнтований на різні кола читачів – від фахівців музейної справи до пересічних відвідувачів, які цікавляться музеями¹³.

Як науково-дослідні й культурно-освітні заклади, саме музеї мають важливе значення для поширення цього досвіду й відіграють неocenенну роль у вихованні національно-свідомої світоглядної позиції майбутнього покоління відповідальних громадян України. Задля здобувачів вищої освіти до надбань національної та світової культурної спадщини краєзнавчі, художні й історичні музеї організують і проводять виставки, експозиції, тематичні вечори, круглі-столи, дискусії й диспути, спрямовані на презентацію витворів мистецтва українських художників, популяризацію своєрідної й унікальної народної культури, відродження національних традицій, а також розширення знань учнів про історію України та інших країн світу. Відвідування широкого спектру заходів, які організують й проводять музеї, сприяє підвищенню освітнього рівня здобувачів вищої освіти, а також формуванню їхнього світогляду, ціннісних життєвих настанов та особистісних якостей зокрема, а найголовніше – розвитку умінь і навичок їхньої свідомої громадянської поведінки.

Створення при освітніх установах та використання в навчальному процесі музейних експозицій дає можливість переглянути методику викладання освітнього матеріалу, зробити його більш наочним та реалістичним, що дасть можливість учням та вихованцям сприймати освітній процес більш соціалізованим та інтегрованим з реальним життям, якщо врахувати аспект їхньої участі у створенні експонатів. Наукова концепція побудови експозиції передбачає наукове, художнє, технічне й робоче проектування експозиції. Найбільш популярною є побудова експозиції за тематико-хронологічним принципом, коли експозиційні матеріали висвітлюють тему в хронологічному порядку. Для наочного встановлення логічних зв'язків між окремими групами музейних предметів використовуються науково-допоміжні матеріали. Для майбутньої експозиції складається два види плану: тематико-структурний і тематико-експозиційний. Основою експозиції є музейний предмет, а його структурною одиницею служить тематико-експозиційний комплекс, тобто комплекс речових, документальних та інших пам'яток, що об'єднані між собою тематично та є основним ланцюгом експозиції. Для виявлення оптимального варіанту експозиційного вирішення застосовується макетування, а частіше комп'ютерне моделювання. Проект художнього оформлення експозиції передбачає художнє проектування експозиції, яке буде залежати від експозиційних матеріалів та архітектурно-художнього вирішення експозиції¹⁴.

Сьогодні в період національного становлення будується і національна школа, у підвалини якої закладаються кращі здобутки національних культур українців та інших народів, що живуть на теренах України. Заклад вищої освіти стає активним учасником і провідником поповнення традицій і повернення до життя культурних цінностей через роботу музеїв закладу освіти. Саме через таку роботу у студентської молоді формуються навички міжнаціонального спілкування, національна самосвідомість, виховання глибоких патріотичних почуттів і громадянської позиції. Тому цілком закономірним є звернення до українського народознавства студентської молоді, працівників музейної справи, які організують та проводять навчально-виховний процес на засадах народної педагогіки, поповнення змісту освіти народознавчими знаннями.

У роботі музеїв практика вже нагромадила позитивний досвід організації різних форм навчально-виховної роботи, спрямованих на опанування здобувачами традиційного шару народної культури українців та представників інших народів, які живуть в Україні. Довгостроковою програмою залучення студентської молоді до витоків національних культур став оголошений Міністерством освіти і науки України разом зі Спілкою письменників, Спілкою композиторів, Спілкою краєзнавців, Українським фондом культури Всеукраїнський рух учнівської молоді за збереження й примноження традицій, звичаїв, обрядів українського народу «Моя земля – земля моїх батьків»¹⁵. У межах цього руху забезпечено не тільки ознайомлення з традиціями народної культури, але і його активне оволодіння ремеслами, фольклорною творчістю та музейною практикою. У процесі збиральницької роботи молодь, з одного боку, пізнає етнічну історію рідного краю, культурні традиції, звичаї його населення, з іншого боку – бере безпосередню участь у державній справі охорони пам'яток історії та культури свого народу, відродженні його національної спадщини. Тому музейно-народознавча діяльність молоді посідає особливе місце серед інших виховних форм, вона є результатом їхньої роботи з музейної справи і водночас організаційною основою руху за збереження і примноження кращих народних традицій і звичаїв, поширення і пропаганди перспективного педагогічного досвіду роботи музеїв закладів освіти¹⁶.

Одним із найважливіших елементів навчально-виховної роботи в музеях при закладах вищої освіти є навчальні екскурсії, які передбачають створення умов для наближення змісту навчальних дисциплін до реального життя, спостереження та дослідження студентами явищ природи і процесів життєдіяльності суспільства, розширення світогляду студентів, занурення їх у професійне середовище. При розгляді поняття «суть екскурсії» необхідно мати на увазі обумовленість екскурсійного процесу об'єктивними вимогами. Кожна екскурсія представляє особливий процес діяльності, суть якого обумовлена конкретними закономірностями (тематичність, цілеспрямованість, наочність, емоційність, активність та ін.).

Характеризуючи місце екскурсійної діяльності в навчально-виховній роботі зі студентами необхідно враховувати, що екскурсія – це наочний метод отримання певних знань, виховання шляхом відвідин за задалегідь розробленою темою певних об'єктів (музей, історичний комплекс, архів, бібліотека і т.д.) із спеціальним керівником. Музейні експонати, історичні документи є однією з форм музейної комунікації та сприяють наближенню студентів до історичних подій, «оживляють» історію, допомагають пов'язати минуле і сучасність навчального закладу. Тематичні екскурсії присвячують одній темі. Вони поділяються на ряд груп: історичні, історико-революційні, виробничі, природознавчі, мистецтвознавчі, літературні. Кожна з них має відповідні підгрупи¹⁷.

Музейні екскурсії проводяться диференційовано, з обліком вікових, освітніх, професійних особливостей екскурсійних груп. Основне правило методики проведення екскурсій (сполучення розповіді з показом) застосовано й до музейних екскурсій. Тут показ переважає над розповіддю. Однак, оскільки музейні експозиції готуються спеціально для огляду, методика їхнього показу спрощується в порівнянні з показом об'єктів у міській екскурсії. При аналізі об'єктів найчастіше прибігають до прийому порівняння, реконструкції. Наприклад, якщо необхідно відтворити цілісний образ об'єктів по якій-небудь збереженій його частині (представленої в експозиції) або картину життя шляхом показу інтер'єра¹⁸.

Надзвичайна насиченість експонатами вимагає стислості, ємності, виразності розповіді на музейній екскурсії. В основному використовуються прийом опису або характеристики об'єкта, цитування справжніх документів або їхніх копій. Істотна ознака музею збори музейних предметів, створювана на науковій основі, піддають обліку, зберіганню, консервації, дослідженню на базі наукових методів музеєзнавства й профільних наук і використовуване в наукових й освітніх цілях. Поширення музеями інформації розглядається як особливий вид комунікацій. Найбільш специфічна форма – демонстраційно-предметна комунікація у вигляді експозицій і виставок. Екскурсії в музеї можна проводити в будь-який час: для студентів і школярів – після роботи або навчання, або в один з вихідних днів тижня; для працівників підприємств, що мають один-два вільних днів, – у ці дні. Для туристів, що відпочивають на базах відпочинку, у готелях, пансіонатах, екскурсійні поїздки можуть проводитися через день, а при наявності декількох музеїв – по одній екскурсії в кожен музей щодня. При цьому тут можна більш продуктивно ознайомитися з експозицією кожного музею.

В умовах сучасного освітнього процесу музеї закладів освіти відходять від традиційних видів діяльності, таких як класична екскурсія чи лекція-розповідь. Більшість педагогів-музейників вважає, що важливою умовою виконання музейно-освітніх програм є впровадження в музейне середовище інтерактивних розвивальних технологій. Інтерактивність – це взаємодія, процес комунікації, який передбачає двосторонній діалог між екскурсиводом та відвідувачами музею, метою якого є перетворення узагальненої інформації в особистісні знання. Музейна інтерактивність зосереджується в галузі науково-освітньої діяльності музею та пов'язана насамперед із музейною педагогікою й використанням інтерактивно-педагогічного потенціалу музейної екскурсії, уроку, експонату. Під час використання таких образно-емоційних прийомів, як занурення в історичне чи природниче середовище, театралізація, драматургія, рольові ігри, відвідувач музею отримує надзвичайні емоції, бо має можливість бути не як пасивний споживач інформації, а як рівноправний співрозмовник, активний учасник діалогу¹⁹.

Надзвичайно популярні в музеях закладів освіти квест-екскурсії. Така екскурсія містить у собі обов'язкові елементи квесту – учасники вирішують задачі на логіку, розгадують загадки і складають пазли, грають в ігри, які були популярними в минулому, виконують пошук необхідної інформації і використовують її для виконання завдань, вчать працювати з інформаційними ресурсами та інше. Квест-екскурсії сприяють згуртуванню колективу та формують навички командної роботи, бо виконання різних завдань квесту потребує спільної комунікативної діяльності.

Оскільки Україна як європейська держава прагне відповідати найкращим світовим стандартам у питаннях культури, науки та освіти, то вітчизняним музеям слід використовувати за взірць найкращі приклади світових експозиційних об'єктів. Окрім екскурсій, потрібно широко використовувати музейні фонди на лекціях, практичних і семінарських заняттях. Також варто ширше розвивати такі форми

краєзнавчої роботи, як тематичні вечори, зустрічі з краєзнавцями, науково-творчі та краєзнавчі конференції, здобувачів вищої освіти оволодівати науковою методикою краєзнавчого пошуку, бо в краєзнавстві – невичерпне джерело духовності та культури нашого народу.

В Україні актуальним є питання децентралізації музейного управління та відокремлення музеїв від держави. На думку фахівців, музеї мають бути повністю відокремленими від державної ідеології та отримати професійну незалежність. Для цього призначення директорів музеїв має відбуватися шляхом проведення відкритих конкурсів, а політикою музеїв мають опікуватися незалежні музейні ради, до складу яких мають входити публічні особи, представники бізнесу та ЗМІ, а не чиновники з місцевих управлінь культури.

Українські музеї мають визначати свою експозиційну та виставкову діяльність без втручання місцевих адміністрацій, вивчати й інтерпретувати малодосліджені історичні теми. Свого часу, у декількох країнах Східної Європи на законодавчому рівні був закріплений статус музеїв як незалежних від держави інституцій. Зокрема у 1996 р. в естонії був ухвалений Закон про музейну діяльність, який підкреслив ідеологічну незалежність музейних інституцій від держави, попри те, що колекції музеїв належать державі²⁰. Модель музейного управління в Україні має передбачити обмеження впливу державних інституцій (уряду, місцевих адміністрацій тощо) на діяльність музеїв. Стратегія має перетворити музеї на громадські організації, що були б відкритими до співпраці з усіма членами суспільства. Музеї мають акцентувати свої зусилля на забезпеченні культурного розмаїття відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 2005 р.

Діяльність університетських музеїв ніяк не регламентується ані законодавчою базою, ані Міністерством культури, ані Міністерством освіти й науки України і фактично повністю залежить від політики керівництва університету. В Законі України «Про вищу освіту» поняття «музей» і посада музейного співробітника навіть не фігурують. А в 2014 р. навіть було відмінено «Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України», яке регламентувало діяльність університетських музеїв. Часто університетські музеї залишаються незареєстрованими і їх зібрання ніяким чином не обліковуються. Із переліченого вище витікає відсутність фінансування, штату співробітників, програм культурно-просвітницької діяльності²¹.

Підвищення професійного рівня музейних працівників неможливе без існування фахового музейного видання. Це вимагає від уряду передбачення державного фінансування професійних музейних видань. Сьогодні в Україні виходить лише два професійних періодичних видання для музейних фахівців – «Музейний простір» та «Музеї України». Журнал «Музейний простір» фінансується переважно за рахунок грантів від благодійних фондів. Однак питаннями фінансування музейного журналу мають опікуватися не благодійні фонди, а держава. Так, наприклад, в Угорщині виходять три музейні журнали, які повністю фінансуються державою – Угорські Музеї, Музейна справа, Музейне Кафе. Кожен з них орієнтований на різні кола читачів – від фахівців музейної справи до пересічних відвідувачів, які цікавляться музеями.

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду показує, що система профільних університетських музеїв в європейських країнах в цілому аналогічна структурі вітчизняних, що пояснюється загальними закономірностями розвитку раціонального знання. Найбільше університетських музеїв у Великобританії, де на сьогодні існує близько 400 музеїв, що мають в основному наочну спеціалізацію (природничо-історичні, етнографічні, археологічні, художні). У США на сьогоднішній день існує

понад 60 університетських музеїв, причому деякі з них є великими дослідницькими центрами, зокрема, університетський музей у штаті Оклахома, що володіє унікальною, всесвітньо відомою палеонтологічною колекцією, яка налічує більше 6 млн. зразків. У країнах Латинської Америки наукові дослідження проводяться в основному в університетах, де поєднуються процес навчання з фундаментальними і прикладними розробками.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Самойленко Л.Г. Місія університетського музею і його місце в структурі вищого навчального закладу та у музейній мережі міста (сторінки історії і сучасній стан). *Університетські музеї: європейський досвід та українська практика*: зб. пр. міжнар. наук.-практ. конф. (6-7 жовт. 2011 р., м. Київ). Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2012. С. 342
- ² Там само. С. 343
- ³ Там само. С. 344.
- ⁴ Хижняк З., Маньківський В. Історія Києво-Могилянської академії. Київ: КМ Академія, 2003. С. 121.
- ⁵ Про музеї та музейну справу. Закон України від 29 черв. 1995 р. № 249 / 95-ВР. *Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища* : зб. офіц. док. 2002. С. 49-50.
- ⁶ Фалінський М.В. Музей при навчальному закладі як складова навчання і виховання студентської молоді. *Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність. Матеріали обласної науково-методичної конференції*. 2008. Кіровоград: Видавництво КОШПО імені Василя Сухомлинського. С. 143-144.
- ⁷ Там само. С. 132.
- ⁸ Астахова В.И. Символика и традиции в жизни НУА. *Символика и традиции в деятельности вузовских музеев: очерки о деятельности музеев истории высших учебных заведений г. Харькова*. Харьков, 2008. С. 6.
- ⁹ Там само. С. 7.
- ¹⁰ Самойленко Л. Освіта в музеї та музейна освіта в історії Київського університету. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історія. 2016. Вип. 4. С. 57.
- ¹¹ Там само. С. 59.
- ¹² Іващенко В. Особливості кооперації університетських музеїв в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2021. Вип. 59. С.17.
- ¹³ Стельмах І.Ф. Громадські музеї в історичній ретроспективі. *Праці Центру пам'яткознавства НАН України і УТОШК*. 2020. Вип. 16. С. 107.
- ¹⁴ Прищепа О.П. Основи музеєзнавства : навч.-метод. посібн. Рівне : РГТУ, 2006. С. 87-88.
- ¹⁵ Фалінський М.В. Музей при навчальному закладі як складова навчання і виховання студентської молоді. *Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність. Матеріали обласної науково-методичної конференції*. Кіровоград: Видавництво КОШПО імені Василя Сухомлинського, 2008. С. 146.
- ¹⁶ Там само. С. 159.
- ¹⁷ Рутинський М. Музеєзнавство. Київ: Знання, 2008. С. 67.
- ¹⁸ Вайдахер Ф. Загальна музеологія. Львів: Літопис, 2005. С.78.
- ¹⁹ Там само. С.79.

- ²⁰ Снагощенко В. В. *Університетський музей: традиційний та інноваційний підходи в освітній діяльності. Молодий вчений.* 2018. № 11 (2). С. 703.
- ²¹ Там само. С. 704.

REFERENCES:

- ¹ Samojlenko L.G. Misiya universy`tets`kogo muzeyu i jogo misce v strukturi vy`shhogo navchal`nogo zakladu ta u muzejnij merezhi mista (storinky` istoriyi i suchasnij stan). *Universy`tets`ki muzeji: yevropejs`ky`j dosvid ta ukrayins`ka prakty`ka*: zb. pr. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (6-7 zhovt. 2011 r., m. Ky`yiv). Nizhy`n : Vy`d-vo NDU imeni My`koly` Gogolya, 2012. S. 342.
- ² Там само. С. 343.
- ³ Там само. С. 344.
- ⁴ Ху`zhnyak Z., Ман`kivs`ky`j V. *Istoriya Ky`yev-Mogy`lyans`koyi akademiyi.* Ky`yiv: KM Akademiya, 2003. S. 121.
- ⁵ Pro muzeji ta muzejnu spravu. Zakon Ukrayiny` vid 29 cherv. 1995 r. # 249 / 95-VR. Kul`turna spadshhy`na Ukrayiny`. *Pravovi zasady` zberezheniya, vidtvorennya ta oxorony` kul`turno-istory`chnogo seredovy`shha* : zb. oficz. dok. 2002. S. 49-50.
- ⁶ Falins`ky`j M.V. Muzej pry` navchal`nomu zakladi yak skladova navchannya i vy`xovannya students`koyi molodi. *Ukrayins`ky`j muzej pry` navchal`nomu zakladi: istoriya i suchasnist`*. *Materialy` oblasnoyi naukovy`metody`chnoyi konferenciyi.* 2008. Kirovograd: Vy`davny`cztvo KOIPPO imeni Vasy`lya Suxomly`ns`kogo. S.143-144.
- ⁷ Там само. С. 132.
- ⁸ Astaxova V.Y`. Sy`mvoly`ka y` trady`cy`y` v zhy`zny` NUA. *Sy`mvoly`ka y` trady`cy`y` v deyatel`nosty` vuzovs`ky`x muzeev: ocherky` o deyatel`nosty` muzeev y`story`y` vyssh`y`x uchebny`x zavedeny`j g. Xar`kova.* Xar`kov, 2008. S. 6.
- ⁹ Там само. С. 7.
- ¹⁰ Samojlenko L.G. Osvita v muzeji ta muzejna osvita v istoriyi Ky`yivs`kogo universy`tetu. *Visny`k Ky`yivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriya.* 2016. Vy`p. 4. S. 57.
- ¹¹ Там само. С. 59.
- ¹² Ivashhenko V. Osobly`vosti kooperaciyi universy`tets`ky`x muzeyiv v Ukrayini. *Visny`k Xarkivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Istoriya».* 2021. Vy`p. 59. S.17.
- ¹³ Stel`max I.F. Gromads`ki muzeji v istory`chnij retrospekty`vi. *Praci Centru pam`yatkoznavstva NAN Ukrayiny` i UTOPIK.* 2020. Vy`p. 16. S. 107.
- ¹⁴ Pry`shhepa O.P. Osnovy` muzeyeznavstva : navch.-metod. posibn. Rivne : RGGU, 2006. S. 87-88.
- ¹⁵ Falins`ky`j M.V. Muzej pry` navchal`nomu zakladi yak skladova navchannya i vy`xovannya students`koyi molodi. *Ukrayins`ky`j muzej pry` navchal`nomu zakladi: istoriya i suchasnist`*. *Materialy` oblasnoyi naukovy`metody`chnoyi konferenciyi.* 2008. Kirovograd: Vy`davny`cztvo KOIPPO imeni Vasy`lya Suxomly`ns`kogo. S.146.
- ¹⁶ Там само. С. 159.
- ¹⁷ Ruty`ns`ky`j M. Muzeyeznavstvo. Ky`yiv: Znannya, 2008. S. 67.
- ¹⁸ Vajdaxer F. Zagal`na muzeologiya. L`viv: Litopy`s, 2005. S.78.
- ¹⁹ Там само. С. 79.
- ²⁰ Snagoshhenko V. V. Universy`tets`ky`j muzej: trady`cijny`j ta innovacijny`j pidxody` v osvittnij diyal`nosti. *Molody`j vcheny`j.* 2018. № 11 (2). S. 703.
- ²¹ Там само. С. 704.